

Merényi Lea

Életrajz

Merényi Lea nagyon kedves, határozott hölgy. Hatodik kerületi otthonában beszélgettünk, ami „egy kényelmes kis egyszemélyes lakás”- ahogy ő nevezte. Lea úgy jellemezte életét, hogy azt teljesen kitöltötte a tánc és a tanítás, „világéletében apolitikus lény volt”, fiatal korában, amely 18 éves koráig Németországban zajlott, szülei is óvták attól, hogy megtudja, mi történik körülöttük. A családja kikeresztelkedett, velük, gyerekekkel sokáig nem is közölték, hogy zsidók. Származásán komolyan először a vagonban kezdett el gondolkodni. Most utólag könyveket olvasva, értelmezi a történelmet, ami egy kicsit őt is magával sodorta.

Én Budapesten születtem 1914-ben, de egy-két éves koromban kiköltöztünk Hannoverbe. Majd 1932–34-ben a család visszatelepült Magyarországra. Úgyhogy én nagyon sok mindent nem tudok, amit tudnom kellene a családról. Maga az a tény, hogy áttelepültünk, egy egész csomó feldolgoznivalót adott, arról nem beszélve, hogy meg kellett tanulni a nyelvet. A szüleim anyanyelve magyar volt, nekünk, gyerekeknek már német. Én máig mind a két nyelvet anyanyelvemnek tekintem.

Apám szüleiről nem tudok semmi közelebbit mondani. Nagyanyámat ismertem jobban, mert többször voltunk látogatóban Budapesten Hannoverből. Mert ők itt éltek Budapesten. Az apai nagyapámat alig ismertem, egyszer láttam talán, aztán meghalt. Neki csak a vezetéknévemre emlékszem: Schuller volt. Nagyapámnak volt valamilyen értelmiségi foglalkozása, de hogy mivel kereste a kenyerét, arra nem emlékszem. Tudom, hogy volt munkája. Nagyapám egy rendkívül érdeklődő ember lehetett, de egyvalami nem érdekelt, a gyerekek. Nagyanyámmal többször találkoztam. Róza néninek valahol a Bulcsú utcában volt a lakása. Elég sötét lakás volt, amennyire emlékszem. Háztartásbeli volt, akkoriban a nők nem dolgoztak. Őt ismertem jól, nagyon jól főzött, ezt tudom. Főzött, süített, háziasszony volt, de fizetett segítsége nem volt. Most is látom, amint meggyeket szúrt a cukormázos tortára. A süteményei valóságos cukrászati költemények voltak. Egyszer kamaszkoromban elvitt a zsinagógába, hogy nézzem már meg. De nem gyakorolták a vallást. Nem tudom, hogy akkor már tudtam-e a származásomról. A család részéről nem tudhattam meg a dolgot, azért, mert akkor ez nem volt téma, nem volt érdekes. Az biztos, hogy Róza néni nem élte meg a holokausztot, de nem tudom, hol van eltemetve. Mi sose jártunk temetőbe. Már csak azért sem, mert Németországban nevelkedtünk, az itteni rokonokkal kevés kapcsolatunk volt.

A Schuller nagymamának tudomásom szerint nem voltak testvérei. Volt itt egy távolabbi családtag, aki nagyon kedves asszony volt, és foglalkozott vele, de nem tudom, kije volt. Engem barátnőként vitt erre-arra, megmutatta a Városligetet. Nem tudom, hogy Schuller nagypapának voltak-e

testvérei.

Az anyai nagyszüleim Németországban éltek. Most is létezik a város, sőt szép nagy lett, Wuppertal-Barmennek hívják. Van egy folyó, körülbelül párhuzamosan megy a Rajnával. Wuppernek hívják, és annak a két partján volt, most már nagyon nagyra nőtte ki magát. Iparváros lett, akkor inkább kisváros volt. [Wuppertal – kisváros a Ruhr-vidéken, fém-, gép-, vegy-, elektromos és textiliparral. 1929-ben jött létre több település, köztük Barmen és Elberfeld összevonásával. – A szerk.]

Anyai nagyanyám, Merényi Elza operaénekesnő volt. Magyar származású volt. Hogy mikor került ki Németországba, azt nem tudom. Azt sem, hogy színpadon miért nem énekelt, hogy már fizikailag nem bírta, vagy a származása miatt nem tehetette. Az biztos, hogy volt egy zongorista, aki néha jött, leült a nagy zongorához, és kísérté őt, ahogy skálázott. De színpadon sosem hallottam. [A nagymama, Merényi Elza Rabinovszky Máriusz (1895–1953) művészettörténész édesanyja volt. Rabinovszky Máriusz a következőket írja a családról: „Édesapám, R. Károly, akinek Kairóban cigarettaüzeme volt, 1901-ben meghalt. Édesanyám, sz. Merényi Elza, apám halála után mint operaénekesnő, német színpadokhoz szerződött. Mikor később férjhez ment egy orvoshoz, kivitt Németországba” – vagyis Merényi Elza a 20. század első évtizedében kerülhetett ki Németországba, és énekelt még német színpadokon. – A szerk.]

Nagymamámnak volt egy első férje, azt tudom, hogy kevés időt töltött itt, Európában, Egyiptomban volt cigarettagyára. Ennek a nagypapának nem tudom a nevét, ő lehetett a Rabinovszky [Vagyis ő volt a vér szerinti nagypapa. – A szerk.], aki után anyámat és a testvérét elnevezték. A nagymamám azonban később újra férjhez ment egy Eugen Rappoport nevű orvoshoz. Rappoport nagypapa német zsidó volt. Fül-orr-gégész, a wuppertali opera orvosa. Szóval ő kezelte az énekeseket. Jól keresett. Miközben, akinek nem volt pénze kifizetni őt, azt ingyen kezelte. Rappoport nagypapa nekünk, gyerekeknek a hivatali dolgairól nem beszélt, csak azt tudom, hogy nagyon sok ingyen kezelt betege volt. És nem volt autója, mert azt mondta, nem teszi ki magát annak, hogy valakit esetleg elgázoljon. Rappoport nagypapa kicsit kövérkés ember volt, rendkívül jól öltözködött, mert jól keresett. Nagyon jó volt hozzánk. Egyebet nem tudok mondani róla.

Volt egy kétemeletes villájuk, jómódúak voltak. A földszinten rendelő, az első emeleten reprezentációs szobák, a zeneszoba és az óriási ebédlő (herendi készlet alatt nem adták). Szóval nagyon-nagyon meg tudták adni a módját. Nagyon szép volt és elegáns. Fölötte, a másodikon a hálószobák, lakószobák, és volt a tetőtér, és ott volt nekünk egy kis szobánk, ahol játszani lehetett. Bármit csinálhattunk, rumlizhattunk, nem hallotta senki. Cselédszoba is volt a házban. A ház mögött volt egy templom, a templom mögött egy utca, és azon az utcán láttam többször felvonulásokat. Ez már a Hitlerjugend volt, csak én nem tudtam. Ennek a háznak volt egy picike kertje. Annak a közepén volt egy cseresznyefa. A cseresznyefán cseresznye érett, olyan savanyú, mint az ecet, nem lehetett megenni, és nagyon meg voltam sértve, hogy akkor minek ez a fa, hogyha a cseresznyéjét nem lehet megenni. A teraszon belül a falon voltak mindenféle ilyen nagy ecsetvonással odadobott minták, amiket a nagyapámnak egy páciense festett hálából a kezelésért, mert pénze nem volt. Két főnyi személyzet is volt. Egy szobalány és egy szakácsnő. A szakácsok akkoriban nem mentek ilyen állásokba, azok vendéglőkben dolgoztak, nagypapáéknak szakácsnőjük volt, a nagymama nem is végzett háztartási munkát.

Nagy házat vittek egy jó darabig a nagyszüleim. Nagypapám nagy társaságokat hívott össze. Volt egy óriási ebédlő, ahol elfértek vagy húszan, és mi, gyerekek ki voltunk zárva onnan, ellenben volt egy dohányzófülke, és annak a függőnye mögé álltunk az öcsémmel, és onnan leskelődtünk. Kíváncsiak voltunk, mi történik. Ha jöttek vendégek, akkor az első emeleten a szüleim vagy a nagyszüleim fogadták őket. Majd a nagypapám fölkiáltott az emeletre, hogy jöjünk le, és mutassuk magunkat az öcsémmel, mert nagyon szép gyerekek voltunk. Ő meg büszke volt ránk. A Rappoport nagypapának és a Merényi nagymamának nem lett közös gyereke, de a nagypapa minket annak ellenére nagyon szeretett, hogy nem voltunk vér szerinti leszármazottai.

A nagyszüleim semmi zsidó szokást nem tartottak. Ők is kikeresztelkedtek, de azt nem tudom már, hogy mikor.

Mi, a gyerekek ugyan Hannoverben laktunk, de minden szünidőt ott töltöttünk náluk. Vonattal mentünk hozzájuk. Németországban elég sok iskolai szünet volt, de nem volt két hónapos nyári szünet, mint itt, hanem csak egy. Volt nyáron egy nagyszünet, az négy hét volt, volt húsvétkor tíz nap vagy két hét, pünkösdkor tíz nap és egy októberi őszi szünet, szintén tíz nap. A testvéreim Wuppertalban születtek, mert Hannoverben nem volt anyámnak segítsége, ott, Wuppertalban pedig a nagyszülők besegítettek. Mindig besegítettek, anyagilag is meg egyébként is. Tudom, hogy ott kezdtem az iskolát, egy évet jártam ott iskolába. Ők kiváló körülményeket teremtettek, kifejezetten gyerekeknek. Nagypapám, időnként, ha volt ideje, elvitt minket a belvárosba egy cukrászdába. Én mindig indiánert kértem. Hannoverben – ott be kellett menni a hannoveri belvárosba, mert nem ott laktunk, hanem Hannover-Lindenben –, ha mondjuk, vásároltunk nekem cipőt, azt utána megünnepeltük, beültünk egy kávéházba, még a nevére is emlékszem: Café Kröpke [A Café Kröpke még ma is létezik. – A szerk.].

Barmenben volt a nagypapámnak két szabad helye az operában a családja számára. Ez is egyfajta fizetség volt az orvosi szolgálataiért. Úgyhogy az olyan szünidők alkalmával, amik a színházi évadba estek, mindig bennünket, engem és a húgomat küldtek el az operába. Úgyhogy ott kint ismertem meg szinte a teljes operairodalmat, a leghíresebb operákat, anélkül, hogy nagyanyámat valaha is énekelni hallottam volna, mert ő akkor már nem énekelt.

A németországi nagyszüleim eltűntek. Semmit nem tudok róluk, hogy mi lett velük. Nagypapám orvos volt, és abban a reményben ringatom magam ma is, hogy volt annyi esze, hogy volt egy kis méreg nála, hogy megmérgezzék magukat, mielőtt a nácik elvitték volna őket.

A szüleim megismerkedéséről nem nagyon beszéltek nekünk, nem volt az ilyesmi téma. Anyám nagyon vigyázott a lelki életünkre. Úgyhogy nem is nagyon kérdeztem, anyám meg nem bánta, mert nem nagyon szívesen beszélt erről.

Édesapám, Schuller Hugó mérnök volt. Valószínűleg Budapesten született 1884 körül. Az apám családjáról úgyszólván semmit nem tudok. Apám magyar tiszt volt, Dalmáciában szolgált az első világháborúban, ott meg is látogatta anyám [Az apa föltehetően nem hivatásos tisztként, hanem tartalékos tisztként vett részt a háborúban. – A szerk.]. Aztán Németországban, Hannoverben kapott munkát a Hannomag gyárban, és akkor a feleségével, illetve velem együtt, aki már megszülettem, kiköltöztünk [A Hannomag jelenleg is működő, old timereket és lakóautókat előállító gyár. – A szerk.]. Apám kazánmérnök volt, mint olyan volt alkalmazva a gyárban. Nem túl sok fizetésért, de a nagyszüleim pótolták. Az álláshoz járt egy lakás. Apám rendkívül okos ember volt,

az asztrológia érdekelte, emlékszem, hogy szabad idejében asztrológiával foglalkozott.

Anyukám 1890 körül születhetett. Ő is Pesten született. Nem nagyon tudok mondani az ő gyerekkoráról semmit, mert vagy nem volt téma, vagy én nem emlékszem, hogy valamit hallottam volna róla. Akkor az volt a divat a családban, hogy francia nevet adtak a gyerekek, azért őt Clairette-nek nevezték el. Ha a családban anyámról volt szó, akkor mindig úgy emlegették: Clairette. Én nem hiszem, hogy francia eredete lett volna itt valakinek is, hanem akkoriban kicsit sznobos gyereknevelés volt divatban. A két nagynénémet (Dinora és Henriette) olyannyira franciául tanították, hogy később képtelenek voltak megtanulni magyarul.

Anyám nagyon szép volt, nagyon szigorú és imádtam. Feltétel nélkül imádtam. Egyébként játékos kedvű fiatal lány lehetett, fölvette nagyanyám színpadi kosztümjeit – akkor az volt a divat, hogy nem a színház adta, hanem a szolistáknak kellett hozniuk a kosztümjeiket, és anyám kedvet kapott, és beöltözött a nagyanyám kosztümjeibe. Egyikben-másikban le is fényképeztette magát, de hogy ki csinálta a fényképeket, nem tudom. Mindenesetre egy-egy kosztümös fotón láttam, hogy azon nem a nagyanyám van, hanem az anyám. Neki magának is nagyon jó hangja volt, de valószínűleg nem tanult énekelni, mert arra nem kerülhetett sor. Emlékszem, hogy valamicskét örököltem a hangjából, fiatalkoromban nagyon jó hangom volt. Az iskolában a kórus egyik szolistája voltam, és a németországi fenyőfa alatti éneklésre emlékszem, és azt újtottuk föl Bergen-Belsenben.

Budapesten születtem, a család magyar származású volt, magyar zsidó család. Két testvérem volt, egy fiú, István [1917] és egy lány, Zsuzsa [1925]. A legkorábbi élményem az, hogy egy vonatablakon adtak be, és egy katona térdén ültem egy vonatban. Nem sokkal az első világháború kitörése után lehetett. Akkor nagyon sokat utaztunk a nagyszülőkhöz Wuppertalba, és ez egy ilyen út lehetett.

A hannoveri lakás nagyon szép lakás volt, ott töltöttük a fiatalkorunkat kamaszkorunkig. Volt háló, gyerekszoba, nappali, fürdő és konyha. A gyerekszobánk szomszédos volt anyámék hálósobájával. Tolóajtó volt, össze lehetett csukni. Egyszer egy barátnőmmel összezsúgtuk az ajtót, majd én egy asztalra ráállítottam egy széket, egy másik széket pedig eléje. Kimentem a vasalódeszkáért, nekítámasztottam a felső széknek – hogy hogy nem csúszott le róla, azt nem tudom –, lett egy prima csúszda. Igen ám, de ez nem csúszott. Erre fogtam egy lavórt, azt a vasalódeszka alá tettem, hoztam egy vödör vizet, és azzal öntöztem le a vasalódeszkát, akkor csúszott. De kevés volt, akkor még hoztam vizet. Valaki segített, nem tudom már, ki, valamelyik kinti barátnőm volt a másik tettes. Mindenesetre kaptunk hideget, meleget, amikor a szülők hazaértek. Irtózatos botrány volt, azt hiszem, akkor kaptam életem egyetlen pofonját anyámtól. Soha nem pofozott meg se engem, se az öcsémet, se a húgomat. De akkor kaptam egy pofont.

Fräuleinre nem volt pénzünk, de volt egy kisasszony, aki minden délelőtt vitt sétálni bennünket. A hannoveri élet meglehetősen felhőtlen dolog volt, mert ott voltam gyerek, ott voltak a barátaim, ott jártam iskolába. Anyám minden vasárnap délelőtt fölpackolta a családot tejeskávé és kannával felszerelve, termoszsal meg kuglóffal, és van Hannovernek egy nagyon szép része, egy kis erdő, kicsit olyan, mint a Városliget, és volt egy kertvendéglő, ő fölpackolta a kuglófot, a vendéglőben rendeltük azt a jó kis löttyös német kávé. Nem tudtak azok kávé főzni, de mindegy, kuglófhoz jó volt. S akkor délig játszottunk, és délben aztán hazamentünk. A hannoveri életnek az volt a pozitív jellege, hogy nagyszüleim révén nem volt anyagi gondunk. Rendkívül sok ruhát örököltem

nagyanyámtól, ő nagyon szeretett öltözködni, pénz volt rá, ha megunt egy ruhát, én kaptam meg.

A nagyapám orvosként jól keresett, és befizetett bennünket egy vívótanfolyamra. Felszereléssel együtt, tőrrel együtt. Én rendkívül lelkesen csináltam egy kis ideig, de nem sokáig. Volt Hannovernek egy pici folyója is, ott tanítottak engem úszni. Az egy hegyi folyó volt, és valami iszonyatosan hideg volt. Most is érzem a bőrömön, hogy milyen hideg volt.

Aktív zsidókról csak apám részéről tudok. De velük a távolság miatt nem tartottunk kapcsolatot, hiszen csak az iskolai szünetekben tudtunk hazajönni. Semmilyen, hogy mondjam, felekezeti tevékenység nem volt nálunk. Az ünnepeket sem tartottuk. A család fiatalabb része kikeresztelkedett. Én is, konfirmáltam is, de már kint, Németországban. A református vallásra tértem át. Az öcsémet Németországban keresztelték meg. Mindenütt úgy volt beírva, hogy Stefan Schuller. Az öcsémről annyit tudok, hogy rendkívül tehetséges volt rajzolásban, festészetben, és színpadképeket, látványterveket készített. De őt nagyon fiatalon megölték, azt sem tudom, hová tűnt.

Hannoverben voltak iskolatársnőim, barátnőim, ünnepeltük a születésnapokat, egy teljesen normális polgári életet éltünk, akkor még senki nem érezte velünk, hogy hoppá, itt baj van. Anyám nem engedte, hogy újságot olvassunk. Utólag azt gondolom, hogy nyilván azért, mert azokban már voltak zsidózások. De én ezt csak tippem. „Nektek nem való a politika” – mondta az anyám. A politika egyáltalán nem volt téma nálunk. Tehát mi nem tudtuk, hogy a fejünk fölött mi készül. És hogy aztán édesapámat menesztették-e, vagy pedig ő maga nem merte a családot kitenni holmi inzultusoknak, azt nem tudom. Mert öcsémen ugyan nem látszott a zsidó mivolta, de rajtam nagyon. Akkor a húgom még nagyon kicsi volt. Én utólag úgy rekonstruáltam a dolgot, hogy valószínűleg apám elvesztette az állását a zsidó származása miatt, és ezért jött el a család Hannoverből. De ezt csak én gondolom, beszélni nem beszéltek róla soha.

Mondom, mi kereszténynek nevelkedtünk, és egészen addig, amíg 1932-ben vissza nem jöttem Budapestre, nem tudtam, hogy zsidó származású vagyok, fogalmam sem volt róla. Én református hitben nevelkedtem. A mi életünkben semmi zsidó vonás nem volt, azon az egy zsinagógai látogatáson kívül semmit nem tudtam. Őskereszténynek hittem magam, és nagyon érdekes, hogy a német iskolában sem úgy kezeltek, sem a tanárok, sem az osztálytársak, hogy zsidó vagyok, holott látszott rajtam, kellett hogy lássák, hogy zsidó származású vagyok. Nagyon-nagyon liberális társaság volt. De Hannover különben sem volt kedvenc székhelye a nácizmusnak. Ez egy iparváros volt, és mindenki nagyon el volt foglalva a saját iparágával [Hannover város Hannover tartomány székhelye, az 1920-as években közel 450 ezer lakossal, fejlett gépiparral. – A szerk.]. Tudom, hogy voltak nagyon jó keresztény barátai anyámnak, gyönyörűséges villájuk volt Hannover környékén óriási kerttel, mindig odajárt, ha volt ideje, vagy ha apámat elutaztatták. Apám elég sokat utazott a munkája miatt, külföldre is, az országon belül is. Tárgyalóképes szakember volt.

Nem gimnáziumba jártam, hanem volt ott Hannoverben egy létesítmény, amit úgy hívtak, hogy „Höhere Töughterschule” [felsőbb leányiskola], ami azonban nem adott érettségit. Nem nyolc éves, hanem hét éves volt. Csak lányok jártak. Mindenfélét tanultunk. Többek közt olyanokat tanítottak meg az úrilányoknak, hogy varrni – mert hogy ezt egy asszonynak tudnia kell, ugye. Hogy főzni nem tanítottak meg?! Az kimaradt, azt anyám mellett kellett megtanulnom. Mert ott kellett állnom a tűzhely mellett, és nézni, hogyan keveri a rántást. Hát attól aztán megtanultam nagyon!

Több mint tíz év volt köztünk Zsuzsával. Anyámnak nagyon rossz idegei voltak, a pici gyereket már nem bírta, nagyon késői gyerek is volt. Anyám már nagyon fáradt volt. Attól a pillanattól kezdve, hogy már nem szoptatta a húgomat – elég sokáig szoptatta –, az én kezembe adta. A húgommal szoros volt a kapcsolatunk. Tulajdonképpen én neveltem. Olyannyira, hogy később, a háború után már itt, Pesten nagyon sokat voltam náluk, minden vasárnap délutánt náluk töltöttem, és ha valami kifogásom volt, a húgomnak az volt a mondása mindig, hogy „Mit akarsz, te neveltél!” Szóval annyira át volt nekem adva, hogy teljesen én neveltem.

Egy nagynéném, Szentpál Olga, anyám öccsének, Rabinovszky Máriusznak a felesége mozgásművész volt. Bécs mellett most is létezik egy nagy mozgásművészeti iskola, ott tanult [Szentpál Olga (1895–1968) táncpedagógus, tánckutató, koreográfus. 1919–1946 között saját mozgásművészeti iskoláját vezette. A Nemzeti Zenedében (1920–1931), a Színművészeti Akadémián (1924–1935), a Zeneművészeti Főiskolán (1952–1968), ill. – miután a mozdulatművészeti mozgalmat „kispolgári csökevénynek” nyilvánították – az Állami Balett Intézetben volt tanár, ahol a történelmi társastáncok tudós kutatójává és oktatójává képezte magát. Tanulmányai hazai szakfolyóiratokban jelentek meg. – A szerk.]. Olga néni Wuppertalban látogatóban volt, már nem tudom, kivel, és nekem szörnyen megtetszett, amiket mesélt, és ő maga is. Az ember nem felejtette el, ha találkozott vele – egyéniség volt –, és akkor mondtam, hogy én szeretnék hozzá menni táncolni. Ez aztán így is lett. Kint azelőtt nem is táncoltam. Az iskolában testképzés volt, meg anyámék járattak gimnasztikára. Aztán volt egy torna és tánc közötti valami, oda jártam, hogy ott mit tanultam, azt nem tudom.

1932-ben jöttem Pestre. A Városligeti fasor 3-as szám alatt volt egy külön kis tüneményes épület, az volt Szentpál Olga mozgásművészeti iskolája. Oda jártam én le, miközben a nagybátyám, Rabinovszky Máriusz háztartását is vezettem. Máriusz újságíró volt, és volt egy német nyelvű lap itt Budapesten, már elfelejtettem a címét, annak írt cikkeket [Rabinovszky Máriusz a Pester Lloyd színház- és művészeti rovatának volt a munkatársa, majd a háború után, 1948-tól haláláig a Képzőművészeti Főiskola művészettörténeti tanszékét vezette. – A szerk.]. Nem tudtam egy szót sem magyarul, amikor idejöttem, Pestre, csak németül. Valamennyire azért a fülemben volt a magyar nyelv, de az elején nem beszéltem. Én akkor azért jártam hozzájuk, hogy megtanuljanak tőlem az unokatestvéreim németül. Hát fordítva történt, mert én tanultam meg tőlük magyarul, ők nem tanultak meg németül. Amikor odakerültem, még csak két unokatestvérem volt meg, a két lány. Mialatt én ott voltam, azalatt született egy kisfiú, aki most Franciaországban él a feleségével. Közben az Olga néninek a cselédlánya elment vagy meghalt, és nemcsak a gyerekek, de az egész háztartás rám maradt.

A mostani artistaképző épületében volt az iskola. Ez egy mozgásművészeti iskola volt. Más a balett, és más a mozgásművészet. A balettet mint technikát tanultuk, de én nem balettoztam soha. Volt két barátnőm, az egyik később Ortutay Gyula felesége lett [Kemény Zsuzsa (1913–1982): mozdulatművész, táncművészeti szakíró. Már gyermekkorától Szentpál Olga mozdulatművészeti iskolájának növendéke volt, 1932-től pedig oktatott is. Ortutay Gyulával kötött házassága (1938) után abbahagyta előadói és pedagógusi tevékenységét. – A szerk.], és az ő barátnője, aki színésznő volt. Volt egy triumvirátus, három nagyon tehetséges mozgásművész, Bauer Lilla, Kemény Zsuzsa és Arany Erzsébet. Ez a triumvirátus vitte akkor az iskolának a hírét. Zsuzsa tanított is a tánciskolában, és a Máriusz bácsiék őrájuk hagytak engem, mert se ő, se az Olga néni nem ért rá foglalkozni velem. Tőlük tanultam meg magyarul. De nagyon tüneményesek voltak,

különösen a Kemény Zsuzsa. Miután férjhez ment Ortutay Gyulához, voltam is a villájukban fent többször, még az Ortutay miniszterségének idején, sose volt otthon. Gyönyörű villája volt Pasaréten – a villa később is megvolt, elmentem megnézni –, óriási kert, volt egy nagy kutájuk, amitől nagyon félttem, és az Ortutay nagyon fenséges volt, eléggé tartottam is tőle.

Hosszú évekig jártam Szentpál Olga iskolájába. Egyszer 1940-körül beült egy fiú, és folyton engem nézett. Végigült egy csomó órát miattam. Ült és nézett, és nem tudtam, hogy engem néz. Hogy került oda, meg nem tudom mondani, de látom magam előtt ülni a kispadon, szemben a társasággal, és bámul engem. És a nagynéném ezt tűrte. Az 1940-es években ismerkedtünk meg. Össze is melegedtünk, mert ő kezdett udvarolni, nagyon gátlásos fiatalember volt, festőművész. Egyszer aktot festett rólam, jó alakom volt, és emlékszem, rendkívüli módon megsértődtem, mert nem én kaptam az aktot, hanem pénzzé tette. Ezen úgy megsértődtem, hogy végigsírtam Budapest néhány utcáját. Körülbelül négy évig voltam vele. Hogy ő hogy úszta meg a deportálást, azt nem tudom. Még kint a táborban is mondtam a húgomnak, hogy na, a Gyuri vár engem. Nem várt meg, míg visszajövök, biztos nem számított rá, hogy élve visszajövök, és szerzett magának egy barátnőt. Ettől én nagyon megsértődtem, és többet felé se néztem. Azt sem tudom, hogy ő megtudta-e, hogy végül is visszajöttem. Volt az életemben még egypár vőlegényjelölt, de rájuk annyira homályosan emlékszem, hogy nem érdemes felemlíteni őket.

Két év múlva, 1934-ben jöttek a szüleim is a testvéreimmel. Én addig Olga néniéknél laktam. Tudom, mert jelen voltam, hogy összeveszett rajtam Olga néni és anyám. Mert nem akartak engem odaadni anyámnak. Szükség volt rám, vezettem a háztartást. Olga néni dolgozott az iskolában, Máriusz bácsi a szerkesztőségben, és ott voltak a gyerekek. Hogy aztán milyen formában egyeztek meg, nem tudom, de hazakerültem anyámhoz, mégiscsak odaadtak. Szóval akkoriban én egy keresett házvezetőnő voltam!

Nekem fogalmam se volt róla, hogy miért jöttünk mi el Németországból. Az biztos, hogy apámat 1934-ben származása miatt kirúgták a Hannomagból. Én akkor nem tudtam a hitlerizmusról semmit, apám nyilván igen. És úgy gondolta, itt, az édes hazájában nagyobb biztonságban lesz. Hát hogy nagyot tévedett, azt nem tudhatta előre ugyebár. Nagyon sokáig nem is éltünk benne ebben egészben [Magyarország fokozatos fasiszálódásában – A szerk.], ez olyan kis zárt világ volt, a Rabinovszky lakás és a Szentpál iskola. Engem semmi más nem érdekelt, csak a tánc.

Az öcsém egy szót sem beszélt magyarul, úgyhogy kellett venni mellé egy tanárnőt, és meg kellett tanulnia egy év alatt magyarul az érettségi anyagot. Nem tudott egyáltalán magyarul, és nagyon sok baja volt egy éven át. Se a nyelve, se a füle nem állt rá. A húgom viszont már minden iskolát itt végzett, és szívbeli barátságban itteni unokatestvérével, Mónikával, Olga néniék középső gyerekével, mindenhová együtt jártak, minden csínytevést együtt követtek el. A húgom a Városligetben járt egy leányiskolába, a nevére már nem emlékszem, ez egy polgári volt.

Azt már nem tudom, hogy jutottunk hozzá, de a Peterdy utcában laktunk egy kisebbfajta bérlakásban. Volt benne gyerekszoba, hálószoba, lakószoba meg fürdőszoba.

Pénzt kellett keresni, és miután németül tudtam, németórákat adtam. Sokáig csináltam, mélységes undorral. De mellette táncoltam, és tanultam táncolni. Imádtam táncolni. Több mint 30 táncszámban volt szerepem. Volt egy rám nagy hatással lévő műve a nagynénémnek, a „Kiűzetés a Paradicsomból”, és ott én voltam a pallosos főangyal, aki kiűzi Ádámot és Évát a Paradicsomból.

Ami tánc volt, azt mindent vállaltam, akkor rendkívül aktív voltam, reggeltől estig el voltam foglalva – anyám legnagyobb bánatára, mert otthon nem segítettem.

Volt egy irodalmi társaság, a Vajda János Társaság [Vajda János Társaság – az 1930-as évek végétől működő irodalmi társaság, a baloldali polgári irodalom utolsó fellegvára. Könyveket is adott ki. – A szerk.], megkeresték Olga nagynénémet. Tudták, hogy van egy csoportja. Vajda János költeményeit akarták népszerűsíteni, és a versek bemutatását mi egészítettük ki tánccal. Velük jártunk előadókörútra a Balatonhoz, ez valamikor 1934 után volt, és nagyjából egy évig tartott [Szalai Imre forrásai szerint a Vajda János Társaság balatoni előadás-sorozata 1937. szeptember 1-jétől 5-ig tartott, irodalmi és művészeti előadásokat tartottak Balatonalmádiban, Balatonföldváron, Füreden, Kenesén és Siófokon. Az „egy év” föltehetően elhallás. – A szerk.]. Én borzasztóan örültem nekik, ők vittek a Balaton körül, és nekem az volt az első lehetőségem, hogy Magyarországból valamit megismerjek. És egyáltalán nem volt egy strapás dolog. Az egyetlen strapás dolog az volt, hogy ennek a társaságnak a vezetője belém habarodott. Ez nekem rendkívül kínos volt és terhes. Ez a Balaton körüli túra egy üde folt volt az életemben.

Akkor apám egy jó pár évig dolgozott még. Jól képzett mérnök volt, gyakorlattal, önálló munkavégzéssel. 1937 körül halt meg, szívrohamot kapott. Teljesen váratlan halál volt, mert tudom, hogy a Peterdy utcába jött egy férfi egy nap, nagyon nagy kínban volt, hogy ő közöl egy szomorú hírt anyámmal, hogy apám meghalt kint a gyárban. Miután rendkívül okos ember volt, szerintem kiszámította, hogy itt mi lesz, és ez annyira nyomasztotta, hogy nem bírta a szíve. Én erre gondolok, mert nem volt beteg. Anyám valami elképesztően rossz állapotba került, és én már semmi mással nem tudtam törődni, csak hogy megtartsam magunknak legalább őt. Ez egy nagyon nagy szerelem volt, évtizedekig, az egész házasságuk alatt. Édesapám temetése nem zsidó temetés volt. Az is lehet, hogy hamvasztották. Én akkor mással voltam elfoglalva, mert anyám szorult nagy támaszra.

Mint mozgásművész-tanár helyezkedtem el a belvárosban, akkor úgy hívták, hogy Tiszti Kaszinó. Azóta – azt hiszem –, a Hajózási Társaságé lett az a fehér épület az Erzsébet hídnál a Váci utcában. Az egy nagy épület volt, és az udvarban volt egy külön épület, és ott volt egy balett-terem. Párhuzamosan tanítottam németet és táncoltam.

Az antiszemitizmusból nem érzékeltem szinte semmit a deportálások előtt. Pedig nagyon látszott rajtam a zsidóság. Soha semmilyen atrocitás nem ért. De tudom biztosan, hogy valamifajta megszorítások értek engem, anélkül, hogy tudtam volna, hogy ez azért van, mert zsidó származású vagyok. Szóval teljesen homály fedi ezt az egész kezdeti dolgot. Az egész kérdéssel legelőször a vagonban szembesültem. De egyszer nagyon elverték az öcsémet itt, Magyarországon. Erre emlékszem, de hogy hogy történt, arra már nem.

A háború alatt magyarosított a család, mert azt hitte, hogy ezzel elkerüli azt a nagyon zsidós Schuller nevet. Ez egy zsidó-német név. Így vettük fel mi, a húgommal és az öcsémmel az anyai nagyanyám, Merényi Elza nevét, így lettünk Merényiek. [Valószínűleg még 1938 előtt történt a névmagyarosítás. Rendelet vagy törvény nem szabályozta a zsidók névmagyarosítását, tehát elméletben lehetett nevet változtatni, a gyakorlatban viszont 1938 után nem engedélyezték a zsidók névváltoztatását. – A szerk.]

A Peterdy utcából ki kellett költözni, zsidó házakat [lásd: csillagos ház] jelöltek ki, és oda terelték be az összes zsidót. Minket Zsuzsával és anyánkkal befogadott a barátnőm mamája. Nem tudom, hányan laktunk ott három szobában, azt hiszem, három család. Tudom, hogy a földön aludtam, nem volt elég fekvőhely sem. Körülbelül fél évig eléggé elszigetelten éltünk itt, Budapesten. Éppen azért, mert zsidóházak voltak. És ott se ki, se be, nem tudtuk, mi van a nagyvilágban, semmi hírt nem hallottunk. [Kijárási tilalmat 1944. június végétől vezettek be a csillagos házakban, amelyeket ezután csak meghatározott időpontok között volt szabad elhagyni. – A szerk.] Anyám onnan a gettóba került. Az öcsém már a csillagos házban sem volt velünk. A nyilasok elvitték munkaszolgálatra, azt tudom. Aztán kivitték valahová Németországba. Később utánanéztem, megszámlálhatatlan tábor volt. Valamelyikbe került, nem tudom, melyikbe. Nem jött vissza.

Aztán 1944 telén jött a felhívás, hogy tessék fölpakolni az összes nőnek harminc éves korig és ide meg ide menni [Ez valószínűleg nem télen, hanem 1944 októberében történt. – A szerk.]. Az anyám akkor már a gettóban volt. Az volt a mese, hogy a németek Svájccal tárgyalnak. És annyit tudtunk meg – de már nem tudom, kitől, vagy hogy ez mende-monda volt-e –, hogy a 30 éven aluli fiatal zsidó lányokat Svájcba vitték volna a németek gyógyszerért. Lehetett ott valami szervezet. Állítólag előttünk már volt egy ilyen transzport. De ez minden csak állítólag. Én nem néztem utána.

A csillagos házból, mint a hülye barmok, mentünk kis hátizsákkal. Anyám csomagolt nekünk élelmet. A gyűjtőhely a Teleki téren volt. Ott kellett jelentkezni a csomaggal. Nem tudom, miféle szétosztás szerint, nők, férfiak vagy mi. Erre nem emlékszem. A Józsefvárosi pályaudvarról indítottak, ezt tudom. Csomó ideig ácsorogtunk ott, egy marhavagonokból álló szerelvény mentén, sok-sok-sok-sok ember. Nem tudom, mennyi ideig álltunk ott, a végén felszállítottak a marhavagonba. Étel és ital nélkül, szóval se vizet, se ennivalót nem adtak. Rokon más senki nem volt.

A húgomnál volt egy füzet, abba rajzolt az egész úton meg a táborban is. Hogy a bánatba került füzet az ő hátizsákjába, amikor azt mondták, hogy tessék csomagolni? Beledobta, hogy anélkül nem megy. Zsuzsa sosem tanult rajzolni, de remekül rajzolt, nagyon kifejező rajzokat készített az úton. Ezek a rajzok attól nem hatnak tragikusan, hogy a húgomnak isteni humora volt, mindent a humoros oldaláról fogott fel. Még egy játékot is készített valami gyufásdobozból [Merényi Zsuzsa rajzai könyvben is megjelentek 1995-ben. Lásd: Lőrincz Györgyné sz. Merényi Zsuzsa rajzai: Bergen-Belsen, Sonderlager. In Emlékezések: A koncentrációs táborok felszabadulásának ötvenedik évfordulójára, A Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ kiadványa, szerk. Bakó Ágnes, Szabó Éva, Verő Gábor Budapest, 1995. – A szerk.].

Beszálltunk, és vittek valahová. Nem tudtuk, hogy hová, senki nem mondta. Amíg volt ennivaló, ettünk, amíg volt innivaló, ittunk. Aztán nem volt, akkor nem ettünk, nem ittunk. Egyszer vizet kértünk az egyik ilyen őrtől, és hozott valahonnan vizet, az petróleumos volt. Persze vécé nem volt, így időnként megállt a vonat, és akkor kiengedtek, és a kukoricaföldbe bemászva végeztük a dolgunkat. Esős idő volt, és mindenfelé pocsolyák voltak, és akkor meg tudtuk kicsit mosni magunkat. Egyébként nem volt mosásra lehetőség. Körülbelül két hétig tartott ez a szórakozás, mert a németek ide-oda tologattak. Később tudtam meg, hogy a németek már eléggé bajban voltak a saját csapatok szállításaival, nem nagyon volt kocsik, azért tologatták ezeket a kocsikat ide-oda. De szerencsénk volt, mert a mi szállítmányunk volt az egyik utolsó.

A vagonból Bergen-Belsenben szállítottak ki, és a vasútállomástól gyalog mentünk egy csomó ideig, fogalmam sincs már, hogy mennyit. Nem tudtuk, hogy gyűjtőlágerbe kerülünk. És abba mi bementünk, mert mondták, hogy menjünk be. Fogalmunk sem volt semmiről. Akkor láttuk, hogy van egy csomó barakk. És akkor egy jó ideig mendegéltünk a barakkok mentén. Végül is egybe betereltek, az egész budapesti szállítmányt egybe. Meglehetősen szűken voltunk. Egy darabig a húgommal csak egy szalmazsákos priccsünk volt, úgyhogy fejtől-lábtól aludtunk egy emeletes priccsen. Az emeletes ágy olyan volt, hogy az embernek a szájába lógott a felsőnek a lába, ha lelógatta.

És akkor ott kialakult egy lágerélet, ami csak attól volt furcsa, hogy semmiféle munkára nem vittek soha, ez egy gyűjtőtábor volt. De bennünket egy úgy nevezett Sonderlagerbe gyűjtöttek össze, úgyhogy lehetett valami abban a gyógyszeres cseré dologban. Egyszer kivittek valahova sétálni, és akkor fogtam a húgom kezét, és mondtam, hogy na, most jön az elgázosítás. De nem oda vittek, hanem sétálni vittek. [Ez a történet valószínűleg különös változata a Kasztner-féle tárgyalásoknak, a „vért áruért” akciónak. Valóban zajlottak tárgyalások, ha nem is erről, hanem egészen más kontextusban, és a „Kasztner-zsidókat” valóban a bergen-belseni Sonderlagerbe vitték. Bergen-Belsen eredetileg valóban cseretábornak épült, tehát eredetileg olyanokat vittek oda, akiket a németek ki akartak cserélni valakire vagy valamire. Merényi Lea nem „Kasztner-zsidó”, nem is lehet az, mivel a Kasztner-vonat 1944. június végén hagyta el a fővárost, július elejére érte el a tábor, ahonnan két részletben (augusztus és december) kerültek Svájcba. Feltehetően az történt, hogy a Kasztner-csoport maradéka akkor hagyhatta el a tábor, amikor Merényi Lea odaérkezett, és mivel a Sonderlager akkor éppen üres volt, az ő csoportjukat talán ott helyezték el. – A szerk.]

Minimális ennivalót kaptunk. Vigyáztak arra, hogy azért mégis meg ne haljunk. Voltak nagy barna zománc lavórfélék, abba ment minden. Volt az iszonyatos lötyty, amit ott adtak, és akkor parancsra ment kiosztáskor, hogy „csajka le!”, erre lecsaptuk ezt a lavórfélét, és akkor abba beleöntöttek egy ilyen nagy merőkanállal. Már nem emlékszem, mi volt benne, de tudom, hogy ilyen picike szalonnadarabkák úsztak benne, amiket én mind odalöktem a húgomnak. Ő egye meg, mert ő volt azért fejlődésben, és azt akartam, hogy épségben kerüljön mégis ki ebből. Hosszúkás, téglalakú kenyerek voltak, és azokat szelték. Az egyik rajz szélére a húgom ráírta, mert ő ugye pontos volt, hogy 24 cm hosszú és 15 deka, és az volt szeletelve. Úgyhogy nem voltunk túltáplálva.

Mindenféle „ügyes” emberek [deportáltak] abból a rettenetes levesből is még elvettek. Volt, aki kenyeret lopott. Az volt a főbűn. Azt kiközösítettük, aki kenyeret lopott, azzal többet nem álltunk szóba. Volt csencselés is. Volt olyan – ezt nem tudom elfelejteni –, aki az összes kenyerét odaadta cigarettáért. Ez a halált jelentette. Nem tudott lemondani a dohányzásról. Szóval ilyen is volt. Mi nem csencseltünk. Mi egy kis életfenntartási közösséget alkottunk öten, akik budapesti barátok voltunk. Kettő közülünk óvónő volt, a harmadik nem adott soha semmit a kajából, a negyedik-ötödik a húgom meg én. A két óvónő keményen tartotta magát, megpróbálták emberivé tenni ezt a dolgot. Volt valami konyharuha velük, és emlékszem pontosan, hogy ezek megterítették a térdükön a konyharuhával. És ezt a szögletes kenyeret kicentizte az egyik úgy, hogy senki ne kapjon többet a másiktól.

Egyik barátnőnk nem vált meg a hajától, és mindennap fésülte. Volt egy fésűje a tetvek miatt. Voltak mindenféle állatok, amik megmászta az embert. Nézegettük a holminkat, van-e tetű, nincs tetű. Voltak olyanok, akiket dolgozni vittek szövőgyárba. Csak bennünket tilos volt, mert akkor

Ieromlottunk volna, és nem lettünk volna megfelelő csereáru. Úgyhogy mi nem dolgoztunk. Egyszer óriási csoportba összehordtak bennünket, és megyünk sétálni, illetve rőzsét szedni. De mi ebből sétát csináltunk. Nem rőzsét szedtünk, hanem ibolyát. A bergen-belseni tábor egy katonai tábor volt eredetileg. Megvolt a régi katonai mosdó, ahol ilyen zuhanyokból jött a víz, és a sáron keresztül tudtunk eljutni oda. Valamelyik túlbuzgó őr egyszer odakiáltotta valakinek, hogy viselkedjen úgy, mint a katonák. Valószínűleg a bergen-belseni tábor sok mindent elmosott az emlékezetemben, mert akkor én semmi másra nem koncentráltam, mint hogy a húgomat épségben visszahozzam anyámnak. Volt köztünk egy olyan nő, aki hihetetlen jó szimattal megtudta, hogy van egy csecsemőbarakkja ennek a bergen-belseni tábornak, és oda elszegődött nővérnek. Abszolút nem értett semmihez, csak hazudott, mert tudta, hogy ott van kaja. Ott volt fűtés is, egy régi vaskályhában fűtöttek. A barakkban nem volt fűtés. Volt egy aranyozott rémhír, hogy jönnek az ejtőernyősök, és felszabadítanak minket, ezt mesélték. De nem volt igaz. Meg hogy a svédek csomagokat küldenek nekünk. A holokausz alatt nekünk tulajdonképpen kiváltságos dolgunk volt, mert tényleg nem bántottak. Azon kívül, hogy nagyon éhezünk – mert naponta egy lavórka leves az nem volt valami sok –, nem volt szabad hozzánk nyúlni. Ott voltak ostoros őrk, de hozzánk nem nyúltak. Szóval biztos, hogy volt valami ebben a gyógyszeres dologban.

Volt egy nagyon vicces dolog, egy karácsonyi dolog. Valahogy kitudódott, hogy a húgom és én tudunk karácsonyi dalokat énekelni két szólamban, és 1944 karácsonyán lehetett, egyszer csak megjelent két vagy három német tiszt, és odaszólított bennünket, és mondtuk a húgommal, na ez a vég, most fognak megerőszakolni – még elég jó húspan voltunk, nem voltunk tetvesek sem –, de nem ez volt, arra kértek, hogy énekeljünk német dalokat két szólamban a tiszteknek. Meg is tettük. Német tiszték. Szóval ilyen mulatságos dolog is előfordult ott. Nem sokáig voltunk ott, talán egy fél évig vagy öt hónapig, nem tudom pontosan már. A felszabadulás úgy ment, hogy egy szép napon nyitva voltak a tábor kapui, és akkor néztünk egymásra, hogy ez meg micsoda. Csak így. Kinyitották a kaput. Nem szóltak semmit. Németek sehol nem voltak. Ez 1945. április vége vagy május eleje volt [Bergen-Belsent a brit hadsereg szabadította fel 1945. április 15-én. – A szerk.].

Volt orvos is. Arra nem emlékszem, hogy gyógyszert kaptunk-e, de valószínűnek tartom. Nekünk az volt a szerencsénk, hogy elég későn vittek el, tehát még nem voltunk leromolva, hogy ne tudtunk volna megbirkózni az ilyesfajta megpróbáltatásokkal. Kimentünk a lágerudvarra, csoportosan jöttek például felszabadult francia zsidó foglyok, akikért küldtek autóbuszokat. És nem tudom, még kik. És azok nagyon aranyosak voltak, és mondták, hogy fejet fel, menjetek, amerre láttok, szabadok vagytok. Tudok franciául, azért megértettem, amit mondtak. És akkor volt egy magyar pasas, aki azt mondta, hogy én Budapestre megyek, akár gyalog is, ki jön velem. És ehhez a pasashoz csatlakoztunk a húgommal meg a barátnőinkkel.

És elindultunk, gyalog. Így kerültünk később egy elhagyott német hivatalnokvárosba, Tröbitzbe [Brandenburg tartományban lévő város]. Volt ott egy lakótömb, be lehetett menni ezekbe a hivatalnokházakba. Kaptunk egy szobát, és a húgomon kitört a tifusz, amit sikerült nem elkapnom. Én ápoltam, és én nem kaptam meg. Az oroszok nagyon rendesek voltak – mert akkor már ott tartottak az oroszok –, és mindennap kaptunk egy nagy edény tyúklevest tésztával, és azzal tudtam táplálni a húgomat. Úgyhogy felépült.

Mi, a húgommal és három másik lánnyal – ezt se tudom megmondani pontosan, hogy miért és hogyan – különváltunk a többiektől. Országúton mentünk tovább. Gond volt az élelmezés, állandó

mumus volt, hogy mit eszünk, mit iszunk. Mert abban biztosak voltunk, hogyha mezítláb is, de mi hazamegyünk. Emlékszem, hogy ötten voltunk, egy kis csoport: a három barátnőm, a húgom és én. Az egyik barátnőm tifuszt kapott a lágerben, ő nem tudott menni. És akkor szereztünk valami kis lajtkocsikát, valami kézzel húzható akármit, abba beleültettük, és fölváltva húztuk. Igen ám, de neki tejet kellett innia. És akkor elmentünk tejet kérni. Voltam egy német házban tejet koldulni a beteg barátnőmnek, meg így élelmeztük magunkat könyöradományokból. És mind a ketten tisztán beszéltük a németet, anyanyelvi szinten, mindenki elhitte a német lakosság közül, hogy mi német menekültek vagyunk. Így szereztünk élelmet. Valamit mindig kaptunk. Egyszer, tudom, egy nagy vekni kenyérrel jöttem haza, ötten laktunk jól belőle.

És emlékszem pontosan egy jelenetre. Soha életemben nem mertem elmondani a húgomnak, mert ő nem volt hívő. Elakadt a kocsí, egyszerűen nem ment tovább, úgyhogy nagyon kétségbe voltunk esve, mert az az éhhalált jelentette, mert ha nem tudunk utánajárni, kunyerálni valami kaját, akkor végünk van. Akkor félreálltam és imádkoztam, mondtam, hogy „Jóisten, most bizonyítsd be, hogy vagy!”. Visszamentünk a kocsihoz, és ki tudtuk húzni. Ez így volt. Biztos valamifajta különleges izomerő vagy akaraterő, akkor sok mindenféle furcsaság volt. Nem tudom, mennyi ideig kószáltunk mindig kelet felé, de kószáltunk pár hétig, amíg hazaértünk. Ahol véletlenül állt vonat, ott megkérdeztük, hogy hova indulnak. Hogyha kelet felé, akkor felszálltunk, de semmiféle rendszer nem volt ebben. Nagyon friss volt a felszabadulás. Sőt, még orosz katonával is találkoztam a mezőn, és nem is ismertem föl, hogy ez orosz katona. Kérdeztem, hogy mit akar. Mondta, hogy az órát, mert még megvolt. Utólag a húgom mondta, hogy hát te hülye vagy, ez egy orosz volt. Volt egy olyan megállapodásunk a húgommal – erre viszont egész pontosan emlékszem – hazajövet a táborból, Bergen-Belsenből, hogy mi úgy fogunk tenni, mintha ez nem lett volna, és ott folytatjuk az életünket, ahol abbahagytuk. Hát persze nem így sikerült, de ez volt a tervünk.

A lakásunk lakott volt, nem tudtunk beköltözni. Az Andrássy úton lakott egy távoli nagynénénk. A második emeleten volt egy aránylag nagy lakása, ezt mi tudtuk. És akkor odamentünk hozzá, és megkértük, hogy fogadjon be. Befogadott.

Akkor még létezett olyan, hogy MÁV Konzum [A MÁV Konzum a MÁV-alkalmazottak fogyasztási szövetkezete volt, 1883-ban alakult meg. – A szerk.]. A Keleti pályaudvarnál volt egy ilyen áruszétosztóhely vagy valami ilyesmi. A rokonaim valamelyikének volt kapcsolata a MÁV-hoz, és beprotezsáltak oda. És ott adminisztráltam, írtam a szállítóleveleket, számlákat írtam, amihez nem értettem, és mindenki rajtam röhögött, és így tudtam megkeresni a pénzt a visszajövetel után, amivel el tudtam tartani a húgomat. Kaptam némi pénzt és minden nap ebédet. Ez akkor nagy dolog volt, mert nem volt ennivaló. És akkor a húgom 12 és 1 között minden nap megjelent ott a MÁV Konzumnál egy kis ételhordóval. Nagyon rendesek voltak a MÁV-osok, beleraktak egy csomó kaját, hazavitte, és abból éltünk hárman: a beteg nagynéni és mi ketten.

Infláció volt, és fizetésnapon egy órán belül kellett elvinni a pénzt és elkölteni, mert már a következő órában semmit sem ért. Nem tudom már, hogy ez gyakorlatilag hogyan bonyolódott, de mindenesetre fizetésnapon ott volt a húgom, várta a fizetést, fogta és rohant elkölteni az utolsó fillérig. Ez egy ilyen száguldó infláció volt. [Egy dollár 1945 júliusában 1320, novemberben 108 000, 1946 januárban 795 000, márciusban 1 750 000, májusban 59 milliárd, júliusban pedig 4 600 000 quadrillió pengőrt ért. – A szerk.] Ez a munka fél évig, de lehet, hogy egy évig, szóval viszonylag rövid ideig tartott. Utána volt a némettanítás és a tánc.

Volt a zsidóknak egy keresőszolgálata, és a húgom odament megadni az adatokat, és megkérni, hogy nézzenek utánuk, de nem találtak semmit. Nem tudom, hogy hívták ezt a keresőszolgálatot, de a hitközség, a Síp utcai központ tartotta fönt. De amúgy én soha nem jártam oda, a húgom is csak egyszer volt, amikor ezt megérdeklődte. Annyit tudok anyámról, hogy a gettóba [lásd: budapesti gettó] került egy ismerős családhoz. Ott megbetegedett valószínűleg influenzában, nem volt gyógyszer, és belehalt. Nem tudom, milyen lehetett a magyar gettó, de nem lehetett egy leányálom. Mi pedig a húgommal úgy jöttünk haza a deportálásból, hogy első dolgunk, hogy megkeressük anyánkat. Az tartotta bennünk a szuflát.

Amikor a Kommunista Párt elhatalmasodott Magyarországon, be akartak szervezni. S elküldtek egy pasashoz, hogy az léptessen be, mert akkor mindenkinek kellett. S erre nagyon tisztességtelen ajánlatot tett, hogy akkor léptet be, ha. Mondtam, köszönöm, nem.

A húgom házasságkötése szimpla polgári esküvő volt. Soha semmilyen zsidó szertartást nem tartottunk, mert az sem tudtuk, mi az. A sógorommal, Lőrinc Gyurival ők már nagyon régóta ismerték egymást, Gyuri is járt Szentpál Olgához táncolni, és valamit együtt is dolgoztak, tudtak már mindent egymásról, amikor végül is – emlékszem, egyszer én is ott voltam – a húgom elmesélte, hogy úgy gondoltuk a Gyurival, hogy ha már ennyit együtt dolgozunk, akkor már házasodjunk össze. Nem voltak szerelmesek egymásba, később lettek.

A sógorom valahogy tudott szerezni egy lakást, ahová a húgommal át tudtak költözni. Hogy ő azt hogy szerezte, én azt sosem kérdeztem. Nem volt túlzottan beszédes a sógorom, és különösen velem nem nagyon beszélgetett. A húgom és az én kapcsolatom túl szoros volt, és ő [a férje] egyszerűen féltékeny volt. A Lipótvárosban éltek, és minden vasárnap ott ebédeltem náluk.

A húgom és a sógorom, Lőrinc György alapították meg a budapesti Állami Balett Intézetet. [Lőrinc György: balettmester, balettigazgató és koreográfus, az Állami Balett Intézet egyik alapítója, 1950–1961 között igazgatója, valamint balettmestere. 1961–1977 között az Operaház balettegyüttesének igazgatója. Működése idején az együttes korszerű nemzeti és nemzetközi repertoárral rendelkező, európai rangú társulattá fejlődött. – A szerk.] A húgom és a sógorom az akkori szovjet balettrendszert hozta el. A húgomat kiküldték Leningrádba, és ott a szovjet balettrendszert tanulta meg, és ez az alapja a mainak is. A húgom és a férje tagja volt a Kommunista Pártnak. Akkor létesült a balettintézet. Na most nem lehetett vezetője egy ilyen intézménynek, csak kommunista. Nem voltak meggyőződéses kommunisták, sem a sógorom, sem a húgom, csak muszájból, az intézet miatt, mert ebből akartak megélni.

Mind a ketten meghaltak már azóta egyébként, és eléggé haragszom, hogy senki nem emlékszik meg arról, hogy azt ő alapította meg [Merényi Zsuzsa (1925–1990): 1945-ben a szegedi Nemzeti Színház magántáncosnője lett, 1949–1952 között állami ösztöndíjasként a leningrádi Zeneművészeti Főiskola balettművész tagozatán tanult a balett-táncosok generációit nevelő orosz klasszikus balett-táncosnál és pedagógusnál, Agrippina Vaganovánál. Hazatérése után balettpedagógusként működött. Először a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, ahol koreográfiát és balettpedagógiát tanított, majd az Állami Balett Intézetben, ahol a klasszikus balett mesternője volt. 1971-ben megszervezte és vezette az Intézetben a pedagógusképző tanszakot. Szakirodalmi munkássága főként a balettmetodika területén kimagasló, és fontosak Szentpál Olga életművével kapcsolatos kutatásai is. – A szerk.].

Most nem emlékszem, mikor alakult a Honvéd Együttes [1948-ban – A szerk.]. Nem táncos alapította, hanem egy szobrász, Szabó Ivánnak hívták [Szabó Iván (1913–1988), szobrász, koreográfus, 1949-től a Honvéd Művészegyüttes vezetője és koreográfusa, 1950–1981 között a Képzőművészeti Főiskola tanára volt. – A szerk.]. Ő ismert engem, mert kijártam látogatóba a művésztelepre, ahol ő dolgozott [A Százados úti művésztelepről van szó. – A szerk.], nem tudom már, ki volt nekem ott, akit látogattam. Tudta, hogy táncolok, és így kerültem a Honvéd Együttesbe mint táncos. Itt csupa népi táncos volt. Én voltam az egyetlen, aki balettot tudott.

A Honvéd Együttesben táncoltam, volt még akkor néhány német tanítványom, de akkor már anyagilag nem szorultam rá, mert kaptam fizetést. Egy évig voltam az együttes tagja, aztán kifúrtak onnan, és akkor kezdtem el hivatásszerűen a balett-tanítást, a gyerektanítást, ugyanott, a Tiszti Kaszinó hátsó részében, pénzkeresés céljából. De lejártam még az együtteshez a gyakorló órákon részt vettem, részben pedig tanítani. Az 1950–1960-as években tanítottam, mert egyszerűen másképp nem is lett volna pénzem.

1956-ról [lásd: 1956-os forradalom] elég kevés emlékem van. Annyit tudok, hogy hallgattuk a rádiót. És amilyen teljesen apolitikus lény én voltam világ életemben, abszolút nem értettem, mi történik. Csak hallottam, hogy tömegek vannak, meg Nagy Imre hangját is hallottam, hogy segítséget kért, de azt már nem tudom, hogy kitől. Nem tudom, kiket szólított meg. És hogy gáz van. A húgom férjével és első gyerekükkel a Lipótvárosban lakott, és erőt vett rajtam egy pánikhangulat, hogy Úristen, avval a pici gyerekkel ő ott egyedül van. Akkor én, mint az örült, közlekedés persze nem volt, gyalog rohantam. Még látom magam szaladni a Ferdinánd-hídon át a Lipótvárosba, ahol ők laktak, és ott töltöttem az 1956-os zűröket. A sógorom Kínában volt, ahová meghívták balettot tanítani. A sógorom ott tudta meg, hogy mi történik, és jött egy szép napon haza halálsápadtan, hogy megvan-e még egyáltalán a család. Akkor volt az első jele, hogy azért engem is emberszámba vett, mert mikor hazakeveredett, az első dolga, hogy megkérdezte: „A Lea is itt van?” Akkor megtört a jég, látta, hogy nem happolom el a feleségét mellőle... 1956-ról még az maradt meg, hogy nem tudom, melyik napon, de a belvárosban jártam, ott volt dolgom, és iszonyatos tömeg jött, és nem tudtam mire vélni. Én a tömegtől mindig féltem, gyerekkorom óta, úgyhogy mint az örült, rohantam haza gyalog. Ennyit tudok 1956-ról. Volt rádió, de nem tudom, miket hallgattunk. Erre nem emlékszem sajnos. Úgyhogy a mostani olvasmányaimmal pótolom azt, amit akkor mulasztottam, mert elolvasom, hogy mi volt akkor. Nem tudtam, hogy ez szabadságharc. Azt hittem, hogy valami felkelés.

Nem voltam egy nagy társasági ember. Volt egy barátnőm, illetve ő megvan még, csak a kapcsolat lazult meg, és ezzel a barátnőmmel több helyen jártunk még öt éve is (2000-ben). Utaztunk, buszos utak voltak, szóval befizettünk az utazási irodánál, és voltam Párizsban kétszer vagy háromszor, Erdélyben, a horvát tengerparton. Tulajdonképpen Európában mindenütt jártunk, Spanyolország kivételével.

Szeretek olvasni. Most nemrég elővettem régebbi könyveket, és megállapítottam, hogy milyen jó, hogy ezek nekem még most is tetszenek. Mindenféle könyveket olvasok. A Mann család a mániám, a Thomas Mann, a Heinrich Mann. Bérletem volt az Operába, sőt hangversenybérletem is volt a Zeneakadémiára, sokat jártam. Sokáig eljártam a táncelőadásokra is, és a legmodernebbet is megnéztem.

Nyugdíjba valamikor az 1970-es évek elején mentem. Ez egy bőséges egyszemélyes lakás, el van adva, abból élek. A rendszerváltás teljesen elment mellettem, azt sem tudtam, hogy változás van. Szóval, ha látott már apolitikus lényt, akkor én az vagyok. Kárpótlást kaptam németet, és nem olyan nagyon régen, pár éve egy kisebb összeget fizettek a magyarok is kárpótlást.

Tekintettel arra, hogy azóta sem lettem fiatalabb, az agyam épségben van, csak a memóriám romlott. Ez mindig is gyenge pontom volt. Olyan hiányosan emlékszem, hogy azzal nem tudnának mit kezdeni. Néha eszembe jut az öcsém, meg eszembe jutnak a nagyszüleim is, hát sajnós piszkálja a fantáziámat máig, úgy kell magamat lebeszélni.